

המעלה התשע עשרה

מעלת העשר

בְּנֵי, בואו ואלמדכם מעלת העשר! דעו בְּנֵי, כי מעלת העשר
הבא לו לאדם בצדק ובאמונה ובישר היא מן המעלות
טובות, כי בה יזכה האדם לנחל חיי העולם הזה, ולירש חיי
העולם הבא. שבזמן שהאדם עשיר יחיה את עצמו בלי צער
ובלי יגיעה גדולה ובלי מחשבה בעולם הזה בעניני הפרנסה
והכלכלה וכל מחית בני אדם. וכו' יוכל האדם להציל את נפשו
מדינה של גיהנם, כי יחלק מממונו לצדקה ויפרנס ממנו
העניים, כענין שנאמר (משלי יג, ח): "כפר נפש איש עשרו"
וגומר. ולא נבדאת מדת העני אלא כדי שיזכו העשירים בהן
וינצלו מדינה של גיהנם. וזו היא השאלה ששאל טונוסטרופוס
הרשע את רבי עקיבה ואמר לו: אם אלהים אוהב עניים הוא,
מפני מה אינו מפרנסן? אמר לו: כדי שנוצל אנו בהן מדינה
של גיהנם (ב"ב י, א). וכן הוא אומר (תהלים סא, ח): "ישב עולם
לפני אלהים, חסד ואמת מן ינצרהו". אמר דוד לפני הקדוש
ברוך הוא: רבונו של עולם, ישב העולם בשנה. כלומר, שלא
יצטרכו הבריות זה לזה. אמר לו: הקדוש ברוך הוא: אם כן,
'חסד ואמת מן ינצרהו' (תנחומא משפטים ט). ולא עוד, אלא שכל
מקום שהעשר הזה מצוי – שם הברכה מצויה, כענין שנאמר
(משלי י, כב): "ברכת יי היא תעשיר" וגומר.

ואמרו חכמים ז"ל (שבת קיט, א): "עשר תעשיר" (דברים יד, כב)
– עשר בשביל שתתעשר. כלומר, עשר ממונה ותן

רעה מעלות מעלה יט המדות

ממנו לעניים, ותזכה להתעשר. ומן המעשרות היו זוכין בהן לעניים. וכן מצינו באבות העולם, שהיו עשירים והיו מעשרין את ממונם כדי לזכות בהם לעניים. ומנין אנו אומרים כן? באברהם אבינו כתיב (בראשית כד, א): "ואברהם זקן בא בימים, ויבן ברה את אברהם בכל". ועשר ממונו, כענין שנאמר (שם יד, ב): "ויתן לו מעשר מפל". ועל כל זה היה ביתו פתוח לכל עובר ושב, והיה מאכסנם בביתו, כענין שנאמר (שם כא, לג): "ויטע אשל בבאר שבע" וגומר. וכן מצינו ביצחק אבינו שהיה עשיר, כענין שנאמר (שם כו, טז): "לך מעמנו כי עצמת ממנו מאד". שהיו אומרים: וכל פרדותיו של יצחק ולא כסף וזהב של אבימלך (ב"ר סד, ז). ועשר ממונו, כענין שנאמר (בראשית כו, יב): "ויזרע יצחק בארץ ההיא וימצא בשנה ההיא מאה שערים, ויברכהו יי". ואמרו חכמים ו"ל (תנ"י חיי שרה ו): למעשרות היו. וכן מצינו ביעקב אבינו שהיה עשיר, כענין שנאמר (בראשית לב, ה): "ויהי לי שור וחמור צאן ועבד ושפחה" וגומר. ועשר ממונו, כענין שנאמר (שם כח, כב): "וכל אשר נתן לי עשר אעשרנו לך". ומאותן המעשרות היו זוכין בהן לעניים.

מעלה גדולה היא מעלת העשר. שכל זמן שיש לו לאדם עשר ונכסים ועושה מהן צדקה – קונה לו חיי העולם הבא, כענין שנאמר (תהלים קיב, ג): "הון ועשר בביתו, וצדקתו עמדת לעד". ולא עוד, אלא שמגן עליו בעולם הזה מן הפגעים והמקרים הרעים, באדם שנתון בעיר בצורה, כענין שנאמר (משלי יח, יא): "הון עשיר קרית עז, וכחומה נשגבה במשכתו". ואמר חכם אחד: העשר צנה וסוחרה.

גדולה היא מעלת העשר, מפני שהעשר בא לו לאדם מאת המקום. כענין שנאמר (דחי"א כט, יב): "והעשר והכבוד

מעלות מעלת העשר המדות רעט

מלפניך". ואומר (חגי ב, ח): "לי הכסף ולי הזהב אומר יי צבאות". וכן הוא אומר (דהי"א כט, יד): "כי ממך הכל ומידך נתנו לך".

בני, בואו וראו כמה גדולה מעלת העשר! שהרי הכל מתקרבין אצל העשיר ונעשים לו מהם קרובים ומהם אוהבים ורעים כדי להגות ממנו, כענין שנאמר (משלי יד, כ): "ואהבי עשיר רבים". ואומר (שם יט, ד): "הון יסוף רעים רבים" וגומר. ולא עוד, אלא שנעשה עליהם שר וגדול, כענין שנאמר (שם כב, ז): "עשיר ברשים ימשול".

גדולה היא מעלת העשר, שהכל משכימין לפתחי העשירים ונמצאין בבתיהן. אם חכמים הם, בבתי העשירים נמצאין. ואם בעלי מקרא הם, בבתי העשירים נמצאים. ואם בעלי משנה, בבתי העשירים נמצאין. ואם בעלי תלמוד הלכות ואגדות, בבתי העשירים נמצאין. ואם סופרים, בבתי העשירים נמצאין. ואם בעלי פרקמטיא, בבתי העשירים נמצאין. ואם פרנסי צבור, בבתי העשירים נמצאין. ואם גבאי צדקה, בבתי העשירים נמצאין. ואם צריכי חסד, בבתי העשירים נמצאין. אמר מעתה: הכל צריכין למרי חטא. ושאלו לחכם אחד: מדוע החכמים שוקדים על דלתי העשירים, והעשירים לא ישקדו על דלתי החכמים? והשיב: כי ידעו החכמים מעלת העשר, והעשירים לא ידעו מעלת החכמה.

לפיכך, אוהירכם בני לכבוד את העשירים שאינן מתגאין בעשרן על הבריות, ומחלקין מממונן לצדקה וגמילות חסדים. שכן מצינו ברבי עקיבה שהיה מכבד את העשירים, וכן רבנו הקדוש כמו כן היה מכבד את העשירים

ומושיבין אצלו (עירובין פו, א). וכל כך למה? מפני שעשירים גדולים היו, והיו מכירין מעלת העשר.

ודעו לכם בני, כי מעלת העשר ממיטב מעלות מדות העולם הזה, כי בעבוד הממון יהיה האדם נכבד בין השמים והסגנים ויתר העם. ואם יש בו מום ודפי – יסתירהו. והוא מקנה טהרה לפסולין, שפך אמרו חכמים ז"ל (קידושין עא, א): הפסך מטהר את הממזרים. ואמר חכם אחד: מיטב החיים – המדע והעשר, כי בשניהם תשיג כבוד על היתידים ועל ההמון; כי היתידים יכבדוך במה שתדע, וההמון יכבדוך במה שיש בידיך. ואמר אחר: העשר יסתיר כל מום. ואמר אחר: העשר יגלה הטובה.

בני, אל תהי מעלת העשר קלה בעיניכם, מפני שהיא ממבחר מעלות מדות הגופניות. לפיכך השתדלו לקנות עשר ונכסים בצדק ובאמונה ובישר, כדי שיתקיים בידיכם ותורישו אותו לבניכם, כענין שנאמר (משלי יג, כב): "טוב ינחיל בני בנים" וגומר. שאם לא כן, דעו לכם, כי העשר הבא ליד האדם בגנבה ועשק וגזל לא יתקיים בידו, ויאבד העשר ההוא כענין רע. או יירשנו צדיק, כענין שנאמר (שם): "וצפון לצדיק חיל חוטא". או שמא ימות קדם זמנו ולא ימצא מאותו הממון קרת רוח והנאה בעולם, כענין שנאמר (ירמיה יז, יא): "קרא דגור ולא ילד עשה עשר ולא במשפט, בחצי ימיו יעזבנו" וגומר. ואומר (משלי יג, יא): "הון מהבל ימעט" וגומר.

ואל יאמר האדם העשיר: "כחי ועצם ידי עשה לי את החיל הזה" (דברים ח, יז), כי דבר זה ממדת הרשעים המתגאין על בני אדם בממוןן שסופו לאבוד. אלא גבין וידע, כי האלהים הוא הנותן לו כח לעשות חיל ולקנות ממון. לפיכך יתן אל

מעלות מעלת העשר המדות רפא

לבו, שכל מה שחננו האל מן העשר והממון הוא אצלו פקדון מאת הבורא. כי הממון הזה כנפים יש לו, והיום האדם עשיר מלא מכל טוב, ולמחר אין לו מאומה, כענין שנאמר (משלי כג, ה): "התעניף עיניך בו ואיננו, כי עשה יעשה לו כנפים" וגומר. ואל יתגאה ויתרהב עליו ואל יבטח בו, כענין שאמר איוב (איוב לא, כד): "אם שמתי זהב כסלי, ולפתם אמרתי מבטחי". ויתן אל לבו תמיד, כי "יז מוריש ומעשיר, משפיל אף מרומם" (ש"א ב, ז). והעולם הזה כגלגל מתגלגל על בני האדם תמיד, ויירא ויפחד מגזרת המקום, כענין שנאמר (דברים טו, י): "כי בגלגל הדבר הזה". ואמרו חכמים ו"ל (שבת קנא, ב): גלגל הוא העניות שחוזר בעולם; שאם לא בא הוא לידי עניות – בא בנו, ואם לא בא בנו – בא בן בנו. ואמר חכם אחד: טוב מן המצפונים ומן המטמונים עשר אשר הושם לדעתן שמירה לנפשו וקנה במתנתו שם טוב.

בני, בעבור אשר ראיתי קצת מן האנשים העשירים מתגדלים ומשתררים על בני אדם בעבור ממונם, ומתנשאים על אנשי דורם וחכמי הקהלות. ואף על פי שיש מן העשירים הללו שהם בכלי אשר אין חפץ בו, ואין בהם שום מעלה אחרת בעולם שישמכו עליה, לא דעת ולא תבונה, לא תורה ולא יראת שמים, ולא אפלו דרך ארץ, ואף על פי כן רוצים להנהיג בני דורם לפי דעתם בגאות לבם וגסות רוחם. כמו שאמר חכם אחד: העשר מעטה הגאווה, והגאווה מרפכת הרשע. לפיכך ראיתי להזהירכם על זה, בלי להתגאות על ממונכם ולבלתי השתרר בעשרכם על בני אדם, ואפלו אם עליהם לשאר מעלות המדות, מפני שהעשר והממון הוא משל הקדוש ברוך הוא, וכדרך שחננו ביד האדם כן ברשותו לטלו ממנו, כענין שאמר איוב (א, כא): "יז נתן ויז לקח, יהי שם יז מברך".

דעו לכם בני, כי יש מן האנשים העשירים, שכל שאר מעלות המדות אשר יתכנו לבני אדם הפשרים להחזיק בהם נראין בעיניהם הכל ורעות רוח, וכלם כאין בעיניהם, וסבורים הם שאין בכל שאר מעלות המדות תועלת של כלום לפי מעלת העשר, ואומרים שהעשר הוא התורה והוא היראה והוא החכמה והוא היחס הגדול שבכל היחסים. כמו שאמר אחד מן החכמים: העשר יחס למי שאין לו יחס. ובעשר יקנו בני אדם עבדים ושפחות כדי שישמשו אותם, ומשפירין ממנו בני חורין שמשמשין אותן ועושין מלאכתן. כמו שאמר חכם אחד: בני אדם יקנו העשר, והעשר יקנה האנשים. ואומרים בלבם: אלמלא שהם חשובים וצדיקים בעיני המקום, לא היו זוכים במעלת העשר. ולא נתנו אל לבם, כי לפעמים נותן המקום לאדם עשר ונכסים כדי לנסותו אם יעשה ממנו צדקה וגמילות חסדים ואם לאו. ואם לא יעשה ממנו צדקה וגמילות חסדים כפי הראוי לעשות ממנו – אז טוב לו אם היה עני מחזר על הפתחים, כי יענש עליו בעולם הזה ולעולם הבא, ועליו נאמר (קהלת ה, יב): "עשר שמור לבעליו לרעתו".

הלוא תראו בני מה שארע לו לקרח! על שנתגאה בעשרו וערער על הכהנה, מה עלתה לו? לבסוף "ותפתת הארץ את פיה ותבלע אתם ואת בתיהם" וגומר (במדבר טז, לב). גם המן הרשע, על שנתגאה בעשרו ואמר (אסתר ג, ט): "ועשרת אלפים כפר כסף אשקול על ידי עשי המלאכה", מה עלתה לו? לבסוף "ויתלו את המן על העץ אשר הכין למרדכי" (שם ז, י). וכן הוא אומר (משלי יא, כח): "בוטח בעשרו הוא יפל" וגומר.

בני, אל תתגאו בעצמכם בשביל הממון, ואל תבטחו עליו, מפני שהבטחו על הממון היא מדת הרשעים. שכתוב

מעלות מעלת העשר המדות רפג

בהם (תהלים מט, ז): "הבטחים על חילם, וברב עשרם יתהללו".

ידעו בני, כי מקצת מן העשירים חכמים בעיניהם, וכשמדברים לבני אדם – מדברים דרך חידות ומשלים, ואפלו אם הם סכלים וחסרי הדעת. מדברים על פי הממון, לא על פיהם. כענין שנאמר (משלי כח, יא): "חכם בעיניו איש עשיר, ודל מבין יחקרנו". ולא עוד, אלא שמקצתם עוי פנים וקשי מצח בעבור עשרם שבוטחים עליו, כענין שנאמר (שם יח, כג): "ועשיר יענה עוות". ומה מאד דבר מכער ומגנה העשיר המבזה את העני ומבעט בהקדוש ברוך הוא מתוך העשר. וזאת היא מידת הרשעים, שבוועטין בהקדוש ברוך הוא מתוך שבע ושלזה ועשר, כענין שנאמר ברשעים (הושע יג, ו): "כמרעיתם וישבעו, שבעו ויגרם לבם, על פן שכחוני". וכן הוא אומר (דברים לב טו): "וישמן ישרון ויכעט שמנת עבית פשית" וגומר. ואמר חכם אחד: שתי מדות הם רעות: כשיתגאה הנדיב בנדבתו, וכשיבעט העשיר בעשרו. ואמר: עשר הרשעים רעה להם ורעה לעולם, ועשר הצדיקים הנאה להם והנאה לעולם.

בני, השתדלו לקנות עשר ונכסים באמונה ובישור, כדי שתוכלו לחיות בעולם ואל תצטרכו לבריות, וכדי שתוכלו לזכות ממנו לעניים. וכבר שאלו לחכם אחד: מדוע תצבור העשר ואתה זקן? והשיב: טוב שימות האדם וינחיל לאויביו הונן, משיצטרך לאוהביו בחייו.

בני, אם חננכם המקום עשר ונכסים – תחלקו ממנו ותעזרו בו את קרוביכם ואוהביכם ושכניכם הצריכים לכם, כי הדבר הזה חובה עליכם מאת הבורא. ואמר חכם אחד: מי שלא יעזר אוהביו בעשרו – יעזרוהו בעת חסרונו.

לִבְנֵי בְנֵי, תִּשְׁמְרוּ הַמִּמּוֹן שֶׁבָּא לִידְכֶם בְּהִתֵּר וּבִישָׁר, וְאַל תִּפְּוֹרוּ
אוֹתוֹ כִּי אִם בְּעֵת הַצָּרָה וּבִשְׁעַת הָרְאוּיָה וּלְאַנְשֵׁים רְאוּיִים.
וְתִהְיוּ נִכְנָעִים לִפְנֵי הַבּוֹרָא שְׂחַנְנֶכֶם הַמִּמּוֹן הַהוּא, וְתִשְׁמְחוּ
בְּחֻלְקֶכֶם עַל כָּל הַטּוֹבָה אֲשֶׁר גָּמַל לָכֶם הַמָּקוֹם. כִּמּוֹ שֶׁאָמַר
חֲכָמִים ז"ל (אבות ד, א): אִי זֶהוּ עָשִׂיר? הַשֹּׁמֵחַ בְּחֻלְקוֹ. שֶׁנֶּאֱמַר
(תהלים קכח, ב): "יִגִּיעַ כַּפִּיךָ כִּי תֹאכַל, אֲשֶׁרִיךָ וְטוֹב לָךְ" –
אֲשֶׁרִיךָ בְּעוֹלָם הַזֶּה, וְטוֹב לָךְ לְעוֹלָם הַבָּא. וְאַל תִּהְיוּ יִפְתָּח לְנוֹ
אֶת אוֹצְרוֹ הַטּוֹב בְּרַחֲמֵי הַרְבִּים.



המעלה העשרים

מעלת הזריזות

בְּנֵי, בּוֹאוּ וְאַל מְדַכֶּם מַעֲלַת הַזְּרִיזוֹת! דַּעוּ בְּנֵי, כִּי מַעֲלַת
הַזְּרִיזוֹת הִיא מִדָּה חֲשׁוּבָה, לְפִי שֶׁמִּתְחַלֵּת בְּרִיתוֹ שֶׁל
אָדָם לֹא נִבְרָא אֶלָּא לְהִיּוֹת זָרִיז בְּמַעֲשָׁיו וּבְדַרְכָּיו, כַּעֲנִינִן שֶׁנֶּאֱמַר
(בראשית ב, ז): "וַיְהִי הָאָדָם לְנֶפֶשׁ חַיָּה". מִהוּ 'חַיָּה' זְרִיזָתָא.
וְאָמְרוּ חֲכָמִים בְּאַגְדָּה ז"ל (ב"ר יד, י): עֲשָׂאוּ עֶבֶד מְכֻדֵּן לְעַצְמוֹ,
שֶׁאִם אֵינוֹ יָגַע – אֵינוֹ אוֹכֵל. רְאֵה מֶה שֶׁכָּתוּב בְּעֲנִינִן (פסוק טו):
"וַיִּנְחֶהוּ בִּגְן עֵדֶן לְעִבְדָּהּ וּלְשִׁמְרָהּ". וְכִי עֲבוּדָהּ וּשְׁמִירָהּ הִיא
צָרִיף?! אֶלָּא כְּדִי לְזָרְזוֹ. וְכֵן הוּא אוֹמֵר (משלי כח, יט): "עֶבֶד
אֲדָמְתוֹ יִשְׁכַּע לֶחֶם, וּמִרְדֵּף רִיקִים יִשְׁכַּע רִישׁ". שֶׁכָּל הַיָּגַע וְעֵמֶל

א. מִשְׁעֶבֶד לְעַצְמוֹ. לְפָרֶנֶס אֶת עַצְמוֹ.